

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДИСКУРСИВНИХ МАРКЕРІВ “YOU KNOW”, “YOU SEE”, “I SAY”

Анотація. Статтю присвячено огляду досліджень основних властивостей дискурсивних маркерів “you know” / “you see” / “I say” у діалогічному спілкуванні. Розглянуто проблеми номінації та класифікації дискурсивних маркерів, що є віддзеркаленням їх поліфункціонування. Граматикалізація є причиною синтаксичної та семантичної гетерогенності групи цих мовленнєвих одиниць.

Ключові слова: дискурс, дискурсивний маркер, діалогічне спілкування, граматикалізація.

Постановка проблеми. Нині дослідження діалогічного дискурсу значно розширилось, охоплюючи інтерактивний аспект спілкування. У зв'язку з цим у центрі уваги з'являється вивчення особливостей функціонування дискурсивних маркерів як засобів його організації та регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття дискурсивних маркерів не є новим у лінгвістиці. Основу їх вивчення було закладено Я. Остманом [10], Д. Шиффрін [12], але дослідження дискурсивних маркерів зберігає свою актуальність й у наші дні [5; 8; 11]. Все ще тривають суперечки між лінгвістами стосовно якісного та кількісного складу групи дискурсивних маркерів, їх найменування, підходів до вивчення, принципів класифікації тощо. Остаточного не встановлено, чи утворюють одиниці, що входять до групи дискурсивних маркерів, самостійний гомогенний клас, чи вони є «уламками» різних частин мови, зібраних разом через своє нетрадиційне функціонування.

Мета статті передбачає встановлення основних характерних ознак дискурсивних маркерів “you know” / “you see” / “I say”. Заради досягнення поставленої мети передбачено виконання наступних завдань: ознайомлення з основними напрацюваннями з теми наукового дослідження, встановлення та аналіз взаємозв'язку функціонування дискурсивних маркерів із варіантами назв цих мовленнєвих одиниць, наведення прикладів класифікацій дискурсивних маркерів, пояснення причини виникнення дискурсивних маркерів як класу.

Виклад основного матеріалу. У наукових розвідках минулого століття дискурсивні маркери (далі – ДМ) вважалися паразитарними елементами мови, порожніми словами, що порушують хід мовлення, засмічують мову, є так звані «словесні сміття» (*verbal garbage*) [12; 13], не варті уваги лінгвістів. Залишалось невирішеним запитання, до якого класу слів вони належать. Неприязне ставлення до ДМ зникло, коли було встановлено, що існують чіткі правила вживання того чи іншого дискурсивного маркера [9, с. 153; 10, с. 9] і що заміна одного такого мовленнєвого засобу на інший може спричинити зміну значення усього висловлення.

Одним із невирішених досі питань залишається проблема ідентифікації та номінації тих одиниць мови, які вчені відносять до дискурсивних маркерів. Складність встановлення єдиного терміна виникає внаслідок різноманітності елементів мови, що входять до переліку дискурсивних маркерів, оскільки

вони включають однослівні дискурсивні маркери типу *well, so, now, right, yeah* та двокомпонентні дискурсивні маркери, наприклад, “you know”, “you see”, “I say”, “I mean”. Зрештою, єдиним можливим критерієм ідентифікації подібних гетерогенних слів та висловлень як дискурсивних маркерів пропонується функціональний критерій [9, с. 5].

Спільними ознаками дискурсивних маркерів прийнято вважати такі: вони є зазвичай короткими, пропозиційно ненаповненими, тобто такими, що семантично не додають змісту реченню; є фонетично зредукованими або ненаголошеними, характеризуються високою частотністю використання навіть у межах одного речення, визначаються незмінністю форми та функцій, можуть утворювати окрему тональну групу і модифікують висловлення загалом [3, с. 33; 12, с. 328]. Структурною особливістю дискурсивних маркерів є їх факультативність використання та вільний тип синтаксичного зв'язку з основною частиною висловлення, що сприяє збереженню змісту викладу у разі структурного усунення ДМ.

В аспекті граматики ДМ є синтаксично непов'язаними елементами (*syntactically detachable*) [12, с. 31–32]. Тому, коли під час перекладу з однієї мови на іншу ДМ просто пропускається, інформаційний склад тексту не зазнає втрат. На письмі ДМ відокремлюються від основного речення розділовими знаками, зокрема комою, або становлять окреме речення. Синтаксично ДМ “you know” / “you see” / “I say” можуть займати позицію на початку, всередині чи наприкінці висловлення.

У функціональному аспекті спостерігаємо застосування дискурсивних маркерів з метою організації висловлення, структурування та забезпечення зв'язності дискурсу, полегшення процесу його інтерпретації. Тобто дискурсивні маркери сигналізують про те, як треба сприймати сказане. Їх використання в окремих випадках діалогічного спілкування є також свідченням невідповідності комунікації, в якій співрозмовникам доводиться спонтанно поєднувати процеси планування, продукування та сприйняття інформації, піддаючись власному хвилюванню, впливу ситуації тощо. Зазвичай, це відбувається в умовах неофіційного дискурсу [3, с. 33], хоча спостерігаємо використання ДМ й у формальних ситуаціях, наприклад, вживання ДМ “you know” професором під час спілкування зі студентами на семінарському занятті [10, с. 20]. Таке узагальнення пояснюється тим, що численні дослідження проводились переважно на матеріалі усного спілкування [13, с. 234]. Ми підтримуємо думку про те, що часта поява ДМ “you know” / “you see” / “I say” у висловленні спричинена специфікою неформального діалогічного дискурсу, що характеризується фрагментацією реплік, спробами мовця впорядкувати думки або сформулювати висловлення внаслідок емоційного напруження.

Дискурсивні маркери мають широкий спектр застосування. Поліфункціонування цих елементів мовлення у різних комунікативних ситуаціях сприяє виникненню різноманітних термі-

нів на позначення подібних мовленнєвих одиниць. Наведемо приклади номінації дискурсивних маркерів в англійській: «вигуки» (*interjections*) [10, с. 16], «прагматичні маркери» (*pragmatic markers*) [1; 2, с. 12], «заповнювачі мовленнєвих пауз» (*pause-filler*) [10, с. 9], «гамбіти» (*gambits*) [7, с. 93], «дискурсивні конектори» (*discourse connectives*) [12; 4, с. 221], «нашупувачі» (*fumbles*) [1, с. 25], «реплікові маркери» (*cue markers*) [4, с. 221] тощо. Термін «дискурсивні маркери» (*discourse markers*) [12], на відміну від інших, дає можливість не обмежуватись окремо взятою функцією, наприклад, заповнення мовленнєвих пауз, а позначити різноманітне застосування вказаних елементів мовлення та наголосити, що вони є невід'ємною складовою частиною дискурсу.

Існують численні спроби класифікувати дискурсивні маркери. Окрім зазначеного вище виокремлення однослівних та двокомпонентних ДМ, розрізняють ДМ, які можна вважати ядром групи, або прототипними ДМ (сюди належать *well, you know, like, say, I mean, oh*), та ті, які відносяться до периферії через їх обмежене функціонування (це *now, kind of, but, I suppose*) [9, с. 153]. Також заслуговує на увагу класифікація дискурсивних маркерів А. Юкера та С. Сміт [6], в межах якої мовленнєві одиниці, що беруть участь у встановленні спільних для комунікантів знань, можна поділити на маркери презентації (*presentation markers*) та маркери сприйняття (*reception markers*) інформації [6, с. 174]. Так, дискурсивні маркери сприйняття (*yeah, oh, okay*) передають реакцію адресата на запропоноване висловлення, сигналізують мовцю, чи є повідомлення зрозумілим співрозмовнику та чи складно було його розтлумачити, тоді як дискурсивні маркери презентації допомагають адресату ефективніше сприйняти повідомлення [6, с. 174]. Сюди належать два типи презентативних ДМ: інформаційно-орієнтовані (*information-centered*), до переліку яких входять ДМ *like, kind of, sort of* і які уточнюють висловлення та орієнтовані на адресата (*addressee-centered*), що встановлюють зв'язок між повідомленням та знаннями співрозмовника (ДМ *"you know", "I mean"*) [6, с. 174].

Дотримуючись цієї класифікації у нашому дослідженні, ми відносимо ДМ *"you know" / "you see" / "I say"* до категорії презентативних маркерів, а саме інформаційно-орієнтованих маркерів, що функціонують як вказівки про те, як треба сприймати повідомлення, і які є одночасно маркерами, орієнтованими на адресата, що використовуються з метою налагодження міжособистісних відносин між співрозмовниками. Дискурсивні маркери *"you know"* та *"you see"* є адресатно направленими експліцитними атрактантами уваги із займенником *you* (приклад 1), що налаштовує на відомий / очевидний факт дійсності, тоді як ДМ *"I say"* є адресатно-спрямованим імпліцитним атрактантом уваги з егореферентним займенником *I* (приклад 2), який налаштовує на прийом нового для адресата повідомлення. Наприклад:

(1) Gertrude: *Well, that was, uh, crazy. You know, people are gonna be talking about this forever.*

Andrew: *Yeah. Yeah* (The Proposal, 2009: 1:31:35).

(2) Pettigrew: *I saw you at the jail. I saw you.*

Michael: *Oh, it's you! I say, I'm awfully sorry about that* (Miss Pettigrew Lives for a Day, 2008: 38:27).

У висловленні дівчини ДМ *"you know"* інтродукує припущення про те, що вчинок Ендрю стане предметом активного обговорення односельчан. Очевидно, співрозмовник про це теж вже здогадався. У прикладі (2) спостерігаємо вживання

ДМ *"I say"*, що сигналізує про введення вибачення Майкла за попередній інцидент, та підкреслює збентеження мовця.

Ряд дослідників [1; 3; 4; 12] вважає, що ДМ, втративши своє первинне значення (*loss of meaning*), набули певної дискурсивної функції через граматикулізацію. Процес граматикулізації означає, що слова, які належать до традиційних класів слів, набувають нового, позапропозиційного статусу і розвивають множинні функції. Граматикулізацію розуміють як комплексний функціонально мотивований процес втрати повнозначним словом лексичної самостійності за умови вживання його у службовій функції або перетворення на службове слово чи морфему [1, с. 16]. Синтаксична гетерогенність ДМ спричинена переходом таких елементів, як прислівники, сполучники, вигуки тощо, до групи ДМ. Внаслідок історичних процесів граматикулізації відбувся семантичний зсув і попереднє значення змінилось на нове [13, с. 234, 251]. Більшість представників групи ДМ є словами, що належать до самостійних частин мови і стають ДМ лише за умови регулярного виконання набутих функцій. Найбільш частотно вживаними функціями ДМ *"you know" / "you see" / "I say"* є функції встановлення контакту з адресатом, заповнення мовленнєвих пауз хезитації, організації зміни теми обговорення та зміни комунікативних ролей тощо.

Існує інша точка зору, відповідно до якої ДМ не є граматичними одиницями, оскільки основні ознаки граматикулізації їм не притаманні. Вони не належать до певного граматичного класу, не дотримуються чіткої синтаксичної позиції; їх дискурсивна функція відноситься не до певного слова у реченні, а до всього висловлення, тому вони не впливають на синтаксичну структуру дискурсу і функціонують прагматично, тобто передають ставлення мовця до висловлення, щойно повідомленої інформації, до комунікативної ситуації загалом [3]. Тому ДМ розуміються як такі, що частково піддалися змінам, характерним для прагматикулізації інтеракції. В одних випадках вони використовуються як повнозначні слова з дотриманням усіх лексичних ознак, в інших випадках ті самі елементи мовлення функціонують як маркери дискурсу.

Висновки. Отже, діалогічному мовленню притаманне використання дискурсивних маркерів. Велика кількість термінів на їх позначення пояснюється поліфункціональним застосуванням цих мовленнєвих одиниць. Дискурсивні маркери притаманні головним чином усній комунікації, в письмовій формі з'являються рідко, що пояснюється тим, що автор письмового повідомлення завчасно формулює висловлення. Поліфункціональність та гетерогенність класу ДМ пояснюється тим, що вони розвинулись внаслідок граматикулізації. Форма ДМ закріпилась після тривалого регулярного застосування дискурсивних функцій маркерів. Перспективою подальших досліджень є встановлення гендерних особливостей використання ДМ *"you know" / "you see" / "I say"* у діалогічному спілкуванні.

Література:

1. Aijmer K. English Discourse Particles: Evidence from a Corpus / K. Aijmer. – Amsterdam: John Benjamins, 2002. – 299 p.
2. Andersen G. Pragmatic Markers and Propositional Attitude / G. Andersen, T. Fretheim. – Amsterdam: John Benjamins, 2000. – 269 p.
3. Brinton L. Pragmatic Markers in English: Grammaticalization and Discourse Functions / L. Brinton. – Berlin: Walter de Gruyter, 1996. – 428 p.
4. Blakemore D. Discourse Markers / Diane Blakemore // The Handbook of Pragmatics / L. Horn, G. Ward (eds.). – Oxford: Blackwell, 2006. – PP. 221–240.

5. Fraser B. Topic Orientational Markers / B. Fraser // Journal of Pragmatics. – No. 41. – Elsevier, 2009. – PP. 892–898.
6. Jucker A. “And People Just You Know Like ‘Wow’”. Discourse Markers as Negotiating Strategies / A. Jucker, S. Smith // Discourse Markers. Description and Theory / A. Jucker, Y. Ziv (eds.). – Amsterdam: John Benjamins, 1998. – PP. 171–201.
7. Keller E. Gambits: Conversational Strategy Signals // Conversational Routine: Explorations in Standardized Communication Situations and Prepatterned Speech / F. Coulmas (ed.). – The Hague: Walter de Gruyter, 1981. – PP. 93–113.
8. Lauwers P. Pragmatic Markers and Pragmaticalization: Lessons from False Friends / P. Lauwers, G. Vanderbauwhede, S. Verleyen (eds.). – Amsterdam: John Benjamins, 2012. – 160 p.
9. Östman J.-O. The Symbiotic Relationship between Pragmatic Particles and Impromptu Speech / J.-O. Östman // Impromptu Speech: A Symposium / N. E. Enkvist (ed.). – Abo: Abo Akademi, 1982. – PP. 147–177.
10. Östman J.-O. You Know: A Discourse Functional Approach / J.-O. Östman // Pragmatics and Beyond. – Amsterdam: John Benjamins, 1981. – 91 p.
11. Redeker G. Discourse Markers as Attentional Cues at Discourse Transitions / G. Redeker // Approaches to Discourse Particles / K. Fischer (ed.). – Elsevier, 2006. – PP. 339–358.
12. Schiffrin D. Discourse Markers / D. Schiffrin. – Cambridge: Cambridge University Press, 1987. – 364 p.
13. Schourup L. Discourse Markers: Tutorial Overview / Lawrence Schourup // Lingua. – 1999. – Vol. 107. – PP. 227–265.

Бажура Т. А. Теоретические принципы исследования дискурсивных маркеров “you know”, “you see”, “I say”

Аннотация. Статья посвящена обзору исследований основных свойств дискурсивных маркеров *you know / you see / I say* в диалогическом общении. Рассмотрены проблемы номинации и классификации дискурсивных маркеров, что являются отражением их полифункциональности. Грамматикализация является причиной синтаксической и семантической гетерогенности группы этих речевых единиц.

Ключевые слова: дискурс, дискурсивный маркер, диалогическое общение, грамматикализация.

Bazhura T. Theoretical principles of research of discourse markers “you know”, “you see”, “I say”

Summary. The article dwells on the basic properties of the discourse markers *you know / you see / I say* in a dialogic interaction. The problem of the nomination and classification of discourse markers, which reflect their multi-functioning, are in the focus of the author’s study. Grammaticalization is determined as a reason of syntactic and semantic heterogeneity of the group of these speech units.

Key words: discourse, discourse marker, dialogic interaction, grammaticalization.